

Ольга БОДНАР

УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ В ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1918–1923)

Проаналізовано діяльність членів Української радикальної партії в державних інституціях ЗУНР, визначено ставлення її чільних діячів до основоположних законодавчих актів новоствореної держави та ідеї соборності українських земель.

Ключові слова: УРП, І. Макух, ЗУНР, Акт Злуки.

Поразка Австро-Угорської імперії у Першій світовій війні призвела до загострення міжнаціональних відносин на західноукраїнських землях. Проголошення незалежної польської держави змушувало українські політичні сили активізувати діяльність, спрямовану на недопущення захоплення території Східної Галичини новопосталою державою. Важлива роль у процесі консолідації західноукраїнського суспільства в роки національно-визвольних змагань належала УРП, що послідовно відстоювала ідею соборності українських земель. Епізодично досліджувана проблема розглядалася у працях українських істориків у діаспорі, зокрема, М. Заклинського “Роля Д. Вітовського в листопадовому чині”¹, О. Кузьми “Листопадові дні 1918 р.”², П. Мірчука “Перший листопад”³, П. Олійника “Листопадовий зрив. Повстання Української Держави на Західних землях в листопаді 1918”⁴. Праця М. Стахіва “Західна Україна в державнім будівництві та обороні. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918–1923 рр.”⁵ відображає участь УРП у державотворчих процесах ЗУНР.

Серед сучасних численних дослідників варто виділити роботи М. Кугутяка “Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 роках”⁶, “Українські політичні партії і ЗУНР”⁷, С. Макарчука “Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР”⁸ та ін., у яких проаналізовано конкретно-історичні обставини боротьби українських національних сил, у тому числі радикалів, за реалізацію державотворчої концепції. Джерельну основу розвідки становлять неопубліковані документи Центрального державного архіву громадських об’єднань України (м. Київ) (далі – ЦДАГОУ), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ), матеріали української та польської періодичної преси, спогади чільних діячів УСРП. Основна мета статті – проаналізувати державотворчу діяльність УСРП в роки національно-визвольних змагань 1918–1923 рр.

18 жовтня 1918 р. Українська парламентська репрезентація скликала у Львові Українську Конституанту, яка проголосила себе Українською Національною Радою (УНРадою) з повноваженнями парламенту. До неї увійшли 33 українські послы австрійського парламенту, 34 депутати Галицького та 16 – Буковинського крайових сеймів і по три представники від національно-демократичної, радикальної, соціал-демократичної

та християнсько-суспільної партії. Наступного дня делегати проголосили утворення Української держави на західноукраїнських землях Австро-Угорщини⁹.

В УНРаді за чисельністю представництва радикали посідали друге місце¹⁰. Відомі партійні лідери Л. Бачинський та К. Трильовський стали членами ексекутивної делегації УНРади у Відні. Заступником К. Левицького – голови Галицької делегації, – обрано І. Макуха, а Д. Вітовський згодом виступив організатором і керівником Листопадового зриву¹¹. Останній організував військово-технічну сторону перевороту. Як зазначав К. Левицький, уже о 7 годині ранку 1 листопада “зголосив мені, як тодішньому голові делегації УНРади у Львові, що наші війська зайняли вже Львів і обсадили всі державні установи без проливу крові і взагалі без жертв”¹². Одразу ж полковник надіслав телеграму до Києва, у якій заявив: “Зайнятий українськими військами Львів посилає поклін Києву, столиці Соборної України”. Дмитро Вітовський, як стверджував С. Ріпецький, “блискуче виконав завдання” та “вповні виправдав високе довір’я нашого політичного проводу до його особи”¹³.

Перехід влади до національно-державницьких сил відбувався організовано, і діячі УРП активно включилися в цей процес. Зокрема, в Станиславові посаду комісара передано послові Л. Бачинському, І. Макуха було призначено повітовим комісаром Тлумаччини, а І. Блажкевич перебрав владу в Галичі.

Після утворення ЗУНР провідні політичні сили краю зосередили увагу, головним чином, на розбудові державності, а організаційно-партійна діяльність відійшла на другий план. Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади на західноукраїнських землях став Державний секретаріат, створений УНРадою 9 листопада 1918 р. Відомості про складання присяги членами цього уряду подавав Л. Ганкевич: “Перший склав присягу доктор К. Левицький, а вже за – ним інші секретарі-міністри. Чи всі вони без винятку були прихвильні – трудно мені вже пригадати собі. Знаю, що був полковник Дмитро Вітовський – військо”¹⁴. Членом Секретаріату також обрано І. Макуха (очолив секретаріат громадських робіт), який відзначив, що радикали в уряді “щодо консолідації в ім’я українського державного будівництва дали з себе все, що було можна дати”¹⁵.

13 листопада УНРада Тимчасовим Основним Законом визначила назву нової держави – Західно-Українська Народна Республіка: “Держава, проголошена на підставі права само означення народів Українською Національною Радою у Львові дня 16 жовтня 1918 р., обнимаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно Українцями, має назву Західна-Українська Народна Республіка”¹⁶. Того ж таки дня Державний секретар військових справ Д. Вітовський оголосив про загальну мобілізацію. “Народ” (часопис УРП) констатував: “Як у нас буде своя карна армія, то ми зможемо збудувати свою молоду державу та оборонити її на вні від ворогів і в нутрі від безпорядків та заколоту, що можуть знищити кожду, навіть найсильнішу державу”. Таким чином, необхідність створення регулярної армії обумовлювалася збройним конфліктом з Польщею. Територію держави розпорядженням Державного секретаріату військових справ у середині листопада 1918 р. було розподілено на три військові області (“Львів”, “Станиславів”, “Тернопіль”) і 12 військових округів. За півтора місяці вдалося створити сотисячну Українську Галицьку Армію (далі – УГА), а “маленький приклад Галичини, що її армія оперта якраз на загальній мобілізації”, мав вселити надію українцям з Наддніпрянщини

в перемогу і послужити доказом, “як населення на незайнятій області, далеко не триміліонове, бореться успішно проти двадцять мільйонів поляків і спинює більшовицький напір”¹⁷.

Важливе значення у державотворчих процесах досліджуваного періоду відіграв також закон “Про адміністрацію ЗУНР”, прийнятий 16 листопада 1918 р., відповідно до якого продовжувало діяти попереднє австрійське законодавство, при умові, що воно не суперечило інтересам і цілям держави. “Ця постанова була конечна, – писав М. Стахів, – якщо ЗУНР бажала бути державою з правлінням права. Видати нові закони у короткім часі було неможливо... мусіли тимчасово залишатися старі...”¹⁸.

Вагомим досягненням політичних сил краю, зокрема й УРП, стала участь в об’єднавчому процесі ЗУНР з Наддніпрянською Україною. 3 січня 1919 р. на першій сесії УНРади, предметом обговорення якої стала справа об’єднання ЗУНР та УНР, Л. Бачинського обрано заступником голови УНРади Є. Петрушевича. Він спільно з націонал-демократом С. Голубовичем, зважаючи на особливості розвитку західноукраїнських земель і Наддніпрянської України, відстоювали думку про доцільність поступового об’єднання із застереженням адміністративно-територіальної автономії для західноукраїнських земель. Саме цей варіант було покладено в основу “Ухвали УНРади з дня 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР з УНР”, що викликала велике всенародне піднесення. З цього приводу діяч УРП П. Шекерик-Доників згадував: “З усіх грудей вирвалося: “Нехай живе тільки одна УНР”, поплив народний гімн “Вже воскресла Україна”, заволоділо всіма велике захоплення. Щасливий був, хто бачив і пережив цей момент”¹⁹. Д. Вітовський від імені Державного секретаріату зауважував, що “після чотирьох із половиною років, муки, ридання й жалоби сповнилась народна воля, ... вчора упав кордон між українськими землями й від вчора ми всі вже громадяни Великої народної республіки. Ще хвиля кривавого зусилля – і слово станеться ділом!”²⁰.

Представницьку делегацію, направлену до Києва для юридичного оформлення злуки УНР та ЗУНР, очолив Л. Бачинський (до її складу, окрім нього, увійшли й інші діячі радикальної партії: Д. Вітовський, В. Стефаник, П. Шекерик-Доників), який 22 січня 1919 р. на Софіївській площі під час урочистого проголошення злуки виголосив промову: “...Ми, український нарід західно-українських земель, будучи одною кров’ю, одним серцем і одною думкою з усім народом УНРеспубліки, власною нашою волею хочемо і бажаємо обновили національно-державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого та Ярослава Мудрого, а до якої стреміли наші великі гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Від сьогодні Західна Україна злучиться з Великою Україною в одно нероздільне тіло, соборну та суверенну державу.....”²¹. Наступного дня, на відкритті Трудового Конгресу, Л. Бачинський звернувся до присутніх: “До вас прилучається край бідний, покривджений війною, що голод зазирає народів у вічі, але зате можу вас запевнити, що до Вас переходить таке селянство, яке буде великим скарбом для України. Нема такої ворожої сили, перед якою одступили б галицькі і буковинські полки”²².

Зважаючи на те, що об’єднання де-факто не відбулося, ЗУНР продовжувала у військових умовах розбудову державних інституцій. Серед законів, що стосу-

валися організації державної влади, варто виділити закон, ухвалений на січневій сесії УНРади, “Про Виділ УНРади”, члени якого (у тому числі представники УРП Л. Бачинський, Г. Дувірак, А. Шмігельський) отримали таким чином можливість призначати керівників вищих державних органів, приймати закони та брати участь у затвердженні складу уряду. Новий уряд республіки очолив С. Голубович. Як відзначав М. Лозинський, “політично сей кабінет, треба схарактеризувати як коаліцію національних демократів і радикалів при співучасті фахівців”²³. До новообраного Державного Секретаріату було обрано Д. Вітовського, який став Державним секретарем військових справ, водночас Державним секретарем внутрішніх справ призначено І. Макуха.

Розглядаючи діяльність радикалів у складі Державного секретаріату, варто відзначити, що заслуги Д. Вітовського “для будови Української держави остануть незабутніми в народі”, а заступник військового міністра П. Бубела при цьому наголосив: “Ціла українська суспільність, широкі маси народу цінять Твоє велике діло, а Твоє ім’я згадується на Галицькій Україні, як ім’я Симона Петлюри на Наддніпрянській Україні”²⁴.

Щодо Державного секретаріату внутрішніх справ, то з ініціативи його керівника І. Макуха було проведено низку заходів, спрямованих на забезпечення безпеки життя населення краю, дотримання повітовими комісарами та громадськими радами належного виконання своїх обов’язків. Зокрема, було створено “Харчевий Уряд”, головним завданням якого став “надзир над державними харчевими інституціями та придбання для війська і цивільного населення конечних для життя середників”, а також “Державну Раду здоровля”²⁵. Також І. Макух розпочав кампанію по боротьбі з корупцією та хабарництвом, які стали “однією з найгірших воєнних суспільних недуг”²⁶. Вже 22 квітня 1919 р. він видав розпорядження стосовно “поборювання хабарництва”, відповідно до якого “за проступок хабарництва каратиме повітова політична власть грошевою карою до 10 000 гривень або арештом до трьох місяців, а коли хабарник послугується при поповненню вчинку погрозами чи насильством або коли поповнює хабарництво поворотом, грошевою карою до 20 000 гривень або арештом до шести місяців”. Було призначено окремого Державного ревізора з широкими повноваженнями – М. Воробця, який проводив ревізії в Бучачі, Долині та в інших містах. Потреба у таких рішучих заходах обумовлювалася й тим, що, як зазначав К. Коберський, “на фронті віра в кріс, віра в свою молоду силу, там бадьорий дух посвяти, боротьба з дезертирством – тут заполоханість, зневіра в будучність нації – дух особистої кар’єри чи обогачення, “великодушне милосердіє” для розбишак і дезертирів”²⁷.

На з’їзді УРП 1919 р. його делегати висунули вимогу до Державного секретаріату провести вибори до УНРади. У свою чергу І. Макух виклав план діяльності Державного секретаріату на найближчий період, що зводився до наступного: оборона держави від поляків, зміцнення республіканського ладу та проведення аграрної реформи.

Чіткий план подальшої роботи УНРади було представлено на її засіданні 25 березня 1919 р. головою УРП Л. Бачинським, який заявив: “Находимось поміж молотом і кувалом. Антанта не здобула собі в нас довір’я. Більшовики виступають проти самостійності нашої Республіки... Ми повинні опертися на власні

сили і творити коаліційний секретаріат, котрий звернувся би о поміч і попертя до суспільності і вказав би ті далекосяглі суспільні реформи, які старатиметься перевести”²⁸. Вже 15 квітня 1919 р. Національною Радою прийнято закон про вибори до однопалатного сейму Західної області Української Народної Республіки (далі – ЗОУНР). Відповідно до закону, вибори до сейму призначено на червень 1919 р., однак через польсько-українську війну вибори на відбулися.

Згодом, 16–17 липня 1919 р. українська армія та уряд ЗУНР відступили за Збруч, а польські війська захопили всю Галичину. Всупереч міжнародним домовленостям, польські урядові кола розгорнули широкомасштабну кампанію, спрямовану на остаточну інкорпорацію західноукраїнських земель. За таких умов першочерговим завданням української громадськості стала боротьба за відновлення державності. Незважаючи на численні ідеологічні розходження, найбільші за впливом політичні партії краю, у тому числі й радикальна, зуміли досягнути компромісу. Члени УРП брали активну участь у проведенні міжпартійних з’їздів (від червня 1921 до січня 1922 р. організовано три таких зібрання) та діяльності Української Міжпартійної Ради, яка стала координаційним органом, основна мета якого – активізація легальних методів боротьби проти польського окупаційного режиму. Водночас Л. Бачинський відзначав, що “Міжпартійна Рада се також вчасти твір УРП, бо вона стала на тім становищі, що треба всім одним фронтом стати проти зовнішньої небезпеки”²⁹. Власне її діяльність в поєднанні з дипломатичними заходами мала позитивно для ЗУНР вирішити долю західноукраїнських земель. “Для підтримки тої акції на міжнародній арені політичний провід у Східній Галичині, – як згадував І. Макух, – наказував рішучу негативну поставу українців до будь-яких суверенних актів польської держави на цій території, щоб не давати польській дипломатії козира в руки, що українське населення вже визнає “польську суверенність”³⁰. З цих причин переважна більшість українців відмовилася від участі в переписі населення, що проводився польською адміністрацією. Така ж реакція свідомих українців була і щодо участі у виборах, що мали відбутися 5 та 12 листопада 1922 р. Представники УРП Л. Бачинський та І. Макух спершу виступали за участь українців у виборах, проте згодом погодилися з думкою більшості членів Міжпартійної Ради: 27 серпня 1922 р. рішення уряду ЗУНР про бойкот виборів було підтримане УНТП, УСДП, УХСП та УРП. Активну кампанію в цьому напрямі радикали проводили й на місцевому рівні: 17 вересня 1922 р. І. Макух з метою підтримки акції бойкоту виборів скликав у читальні “Просвіти” в Тлумачі віче за участю 300 осіб³¹. Подібні віча відбувались і в інших місцевостях краю. Бойкот виборів у Галичині засвідчив рішучість громадськості краю боротися проти польської окупації: “У Східній Галичині вислід виборів виявив непохитну волю подавляючої більшости населення цієї землі рішати самому про свою судьбу у своїй хаті”, до того ж, “наше селянство зложило іспит своєї політичної зрілості. В ту хвилину воно зрозуміло, що воно є членом великої пробудженої нації, якої судьба не вирішується по кутах на комірнім і на чужих рахунках”³².

Однак, незважаючи на вжиті заходи, 15 березня 1923 р. Рада послів прийняла рішення про передання до Польщі Галичини за умови надання їй територіальної автономії. Оцінюючи цей акт, чільні діячі радикальної партії зауважували: “14 березня 1923 р. сталося те, що частина західно-українських земель перестала остаточо

бути предметом права, а стала знову предметом, яким розпоряджають”. УРП, поряд з іншими політичними силами краю, виступила проти такого рішення, яке “не примусить український народ погодитися з поневоленням Східної Галичини, Волині, Підляша, Полісся й Холмщини та признати начеркнені в тім рішенню границі”³³. Радикали відмежувалися від політики закордонного уряду Є. Петрушевича і виступили ініціаторами творення нового міжпартійного блоку. Однак, зважаючи на те, що в керівництві УНТП до грудня 1923 р. переважали прихильники автоматичної концепції, а серед членів УСДП домінували комуністичні настрої, втілити в життя концепцію створення блоку політичних партій видавалося неможливим.

Таким чином, УРП виступала складовою частиною громадсько-політичного життя західноукраїнських земель у 1918–1923 рр. Політична програма партії охоплювала всі сфери суспільного життя. Політика радикалів у національній сфері була спрямована на побудову самостійної, соборної української держави з республіканською формою правління, а їх провідними політичними орієнтирами стали потреба зміни існуючої політичної системи та демократизація влади. Соціально-економічна програма була зорієнтована на розв’язання земельного питання, збільшення врожайності сільського господарства через підвищення рівня господарської культури, розвиток різних форм добровільної сільськогосподарської кооперації тощо. Реалізацію цих завдань партійні діячі нерозривно пов’язували з проголошенням власної держави.

¹ *Заклинський М.* Роля Д. Вітовського в листопадовому чині // *Визвольний шлях.* – 1966. – Кн. 12. – С. 1344–1352.

² *Кузьма О.* Листопадові дні 1918 р. – Нью-Йорк, 1960. – 443 с.

³ *Мірчук П.* Перший листопад. – Торонто, 1958. – 63 с.

⁴ *Олійник П.* Листопадовий зрив. Повстання Української Держави на Західних землях в листопаді 1918. – Прага, 1941. – 19 с.

⁵ *Стахів М.* Західна Україна в державнім будівництві та обороні. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918–1923 рр. – В 6 т. – Т. 4. – Скрантон, 1960. – 192 с.

⁶ *Кугутяк М.* Галицькі українці у боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 роках // *Галичина.* – 1997. – № 1. – С. 45–57.

⁷ Див.: *Кугутяк М.* Українські політичні партії і ЗУНР // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Вип. 6 – Львів, 2000.

⁸ *Макарчук С.* Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів, 1997. – 192 с.

⁹ *Карпенко О.* Листопадава 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // *Укр. іст. журнал.* – 1993. – № 1. – С. 19.

¹⁰ *Кучабський В.* Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919 року // *Дзвони.* – 1932. – С. 193.

¹¹ *Треф’як Я.* Листопадовий зрив. Постаті // *Галичина.* – 1993. – 30 жовтня. – С. 3.

¹² *Левецький К.* Великий зрив. – Нью-Йорк, 1968. – С. 136.

¹³ *Рінецький С.* Листопад 1918 року. – Нью-Йорк – Дітройт, 1961. – С. 28.

¹⁴ *Ганкевич Л.* Заприсяження першого уряду ЗУНР у Львові // *Вісті комбатанта.* – 1961. – № 4. – С. 10.

¹⁵ *Макух І.* На народній службі. – Детройт, 1960. – С. 232.

¹⁶ *Збірник законів (розпорядків) та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Західно-Української Народної Республіки.* – Станиславів, 1918. – С. 3.

- ¹⁷ Крушельницький А. Велика хвиля (До дискусії “в дванадцятю годину”) // Народ. – 1919. – 18 мая. – С. 1.
- ¹⁸ Тищик Б. У вогні галичани будували державу // Дзвін. – 1994. – № 11-12. – С. 115.
- ¹⁹ Арсенич П. Засновник “Січі” К. Трильовський: (До 100-річчя створення спортивно-пожежного товариства “Січ” у С. Заваллі). – Івано-Франківськ, 2000. – С.60.
- ²⁰ Ярош Я. Тернистий шлях... // Край. – 1997. – 1 листопада. – С. 3.
- ²¹ Великий спомин // Громадський голос. – 1930. – 25 січня. – С. 2.
- ²² Посполітак В. Хто полічить, хто поверне наші втрати? // Прапор перемоги. – 1990. – 7 квітня. – С. 5.
- ²³ Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. Українська революція. Розвідки і матеріяли. – Відень, 1922. – С. 64.
- ²⁴ Горак Р. Дмитро Вітовський // Дзвін. – 1992. – №.1–2. – С. 140.
- ²⁵ Розпорядок Ради Державних Секретарів // Републіка. – 1919. – 21 лютого. – Ч. 17. – С. 1.
- ²⁶ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1960. – С. 249.
- ²⁷ Коберський К. Фронт і запілля // Народ. – 1919. – 4 мая. – Ч. 15. – С. 2.
- ²⁸ Слободич О. Історія Галичини в рр. 1918–1919. Нарис історії української революції 1917–1920 рр. – Львів, 1935. – С. 31.
- ²⁹ Звіт із партійного З’їзду УРП // Громадський голос. – 1923. – 21 квітня. – С. 3.
- ³⁰ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1960. – С. 277.
- ³¹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 70а. – Арк. 292.
- ³² До сучасного становища нації // Громадський голос. – 1922. – 9 грудня. – С. 1.
- ³³ Партійний зїзд УРП // Громадський голос. – 1923. – 7 квітня. – С. 3.

Ol’ha Bodnar. THE UKRAINIAN SOCIALIST-RADICAL PARTY IN THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE (1918-1923)

The article analyzes the activities of the Ukrainian Radical Party members in the ZUNR state institutions. It scrutinizes the attitude of Party’s members to the most important laws of the newly established state and towards the idea of the unity (sobornist’) of the Ukrainian territories.

Key words: *the Ukrainian Radical Party, Ivan Makukh, the ZUNR, the Act Zluky.*